

1

2 *Vér Márton*

3 A Thúry-kutatás aktuális kérdései

4

5

6 Thúry József a magyar turkológia méltatlanul elfeledett alakja. A nagyközön-
7 ség számára szinte teljesen ismeretlen, a szakmai diskurzusban munkásságát és
8 nevét viszonylag ritkán említik meg. Thúry munkásságára Ivanics Mária hívta
9 fel a figyelmemet, s mint azt az azóta eltelt időszak kutatásai számomra vilá-
10 gossá tették, teljesen jogosan, hiszen pályája nemcsak tudománytörténetileg
11 nagyon érdekes, hanem munkásságának bizonyos elemei még ma is tovább-
12 gondolásra, esetleg folytatásra méltók.

13 A jelen cikkben szeretném bemutatni és összegezni mindazt, amit az elmúlt
14 másfél évben Thúry életéről, munkásságáról, tudományos eredményeiről sike-
15 rült kiderítenem, de szeretném egyúttal felvázolni azokat az irányokat is, ame-
16 lyekben a vele kapcsolatos kutatások tovább folytathatók és reményeim szerint
17 sikerrel kecsegtetnek.

18 Thúry József 1861. december 25-én született a Csepel-sziget déli részén
19 fekvő Makádon, egy református földműves család gyermekeként. Középisko-
20 lai tanulmányait Kunszentmiklóson és a Budapesti Református Főgimnázium-
21 ban végezte. A török nyelvet már gimnazista korában elkezdte tanulni. Számos
22 más 19. századi magyar orientalistaéhoz hasonlóan neki is Kőrösi Csoma Sán-
23 dor, a tibetisztika magyar megalapítója volt ifjúkori példaképe. 1880-ban irat-
24 kozott be a Budapesti Tudományegyetemre. Itt Vámbéry Ármin tanítványa
25 lett, aki ekkoriban a keleti nyelvek professzora volt. Thúry főleg török és finn-
26 ugor tárgyú előadásokat hallgatott, valamint az arab, perzsa, német, angol, fran-
27 cia és orosz nyelvet tanulta.¹

28 Az egyetem befejezése után (1884) az ifjú kutató négy hónapos tanulmány-
29 úton járt Isztambulban. Itt Szilágyi Dániel könyvkereskedő, az egykori '48-as
30 emigráns pártfogását élvezte, aki különböző keleti nyelvű kéziratok kereske-
31 delmével is foglalkozott. Szilágyival Vámbéryn keresztül került kapcsolatba
32 Thúry, ugyanis Vámbéry még első isztambuli tartózkodása idején szoros kap-
33 csolatot kötött az egykori szabadságharcossal. Érdekes adalék, hogy Thúry
34 Szilágyi segítségével jutott hozzá több olyan kézírathoz, amelyek alapját és

¹ Németh Gyula, *Thury József I. tag emlékezete*. A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek. Budapest, 1934, 1–2; Vásáry István, *Thury József (1861–1906)*. *Halasi Téka* 6 (1987) 11–12; Pataki Ferenc, *Elfelejtett magyar tudós (Thúry József akadémiai tag életútja)*. Ráckeve, 1990, 4–8.

1 forrásait alkották későbbi tudományos írásainak. Mint ismeretes, Szilágyi 1885-
2 ben bekövetkezett halála után hagyatékát Vámbéry erőfeszítéseinek köszönhe-
3 tően az MTA vásárolta meg. Ez az anyag a mai napig meghatározó része az
4 Akadémia Keleti Gyűjteményének.

5 Az isztambuli tanulmányúthoz köthető egy érdekes anekdota. Eszerint Thúry
6 levelet írt volt tanárának, Vámbéry Árminnak a török fővárosban szerzett ta-
7 pasztalatairól. Válaszában mestere arra kérte, hogy a magyar helyett törökül
8 leveljenek ezután.² Ez is jól jellemzi a Vámbéry és Thúry közötti tanár-diák
9 viszony szorosabbá, barátvá válását; ugyanakkor jól mutatja, hogy az egye-
10 temi évek után is megmaradt egyfajta mester-tanítvány kapcsolat.³

11 Isztambulból hazatérve Vámbéry és Trefort Ágoston (az akkori közoktatás-
12 ügyi miniszter) közbenjárására Thúry török nyelvet taníthatott a Kereskedelmi
13 Akadémián⁴ szervezett keleti tanfolyam keretében. 1887-ben pedig Nagykörö-
14 sön kapott tanári állást, de csak négy hónapot töltött itt.⁵ Ennek oka az volt,
15 hogy Szilády Áron hívására elvállalt egy tanári állást a halasi gimnáziumban.⁶
16 Így 1888 januárjától kezdve itt tanított magyart és latint. Tanári munkája
17 mellett tudományos kutatásait sem hanyagolta el. Ennek elismeréseképpen,

² Németh, *i. m.*, 5.

³ Vámbéry Ármin és Thúry József viszonyáról bővebben lásd: Vér Márton, Thúry József, Vámbéry tanítványa és utóda. In: *A Kelet ritka nyugalma. VII. Nemzetközi Vámbéry Konferencia*. Szerk. Dobrovits Mihály. Dunaszerdahely, 2010, 204–214.

⁴ A 19. század utolsó harmadáig Magyarországon önálló felsőfokú közgazdászképzés nem létezett. A műegyetem keretein belül ugyan oktattak közgazdaságtant, de ennek 1871-es átszervezése után ez a képzés is lényegében megszűnt, csupán egy-két ilyen tárgyú órát tartottak. A mai Budapesti Corvinus Egyetem elődjének tekinthető intézmények közül a Pester Handels Akademie jött létre először 1857-ben. Ez még középfokú intézmény volt, de hamarosan magasabb szintű szaktanfolyamokat is indítottak itt. 1883-tól ennek keretén belül keleti nyelvi tanfolyamok is indultak, s 1891-ben ezekből jött létre a Keleti Kereskedelmi Tanfolyam. Végül ebből alakult ki az 1899 és 1919 között fennálló Keleti Kereskedelmi Akadémia, melynek egész fennállása alatt Kunos Ignác, a neves turkológus volt az igazgatója. Ezen tanfolyamok és intézmények elsődleges célja a Balkán és a Közel-Kelet felé irányuló diplomáciai és kereskedelmi kapcsolatok számára szakképzett külügyi és kereskedelmi szakemberek képzése volt. Egy időben a Budapesti Egyetem (illetve Kolozsvár) mellett ez az Akadémia volt az egyetlen olyan intézmény, amely számos frissen végzett orientalistának nyújtott megélhetést. Érdekes adat, hogy az elsősorban nyugat-európai és tengeren túli kereskedelmi és diplomáciai szakemberek képzését célul kitűző fiumei székhelyű Kiviteli Akadémia csak 1912-ben jött létre (*Hat évszázad magyar egyetemei és főiskolái*. Szerk. Szögi László, Budapest, 1994, 99.).

⁵ Németh Gyula megemlékezésében úgy véli, ebben az időszakban Vámbéry és Thúry már kissé eltávolodott egymástól, és az ifjú tudós inkább Kuun Géza gróffal került közelebbi kapcsolatba (Németh, *i. m.*, 9). A Thúryról szóló más megemlékezések sem említik, hogy Vámbéry segítette volna korábbi tanítványát a Nagykörösön való elhelyezkedésben. Véleményem szerint Vámbérynek a jelen tanulmány függelékében közölt – tudomásom szerint mindeztidáig publikálatlan – levele ékesen bizonyítja, hogy korábbi tanára még ekkor is egyengette Thúry pályáját.

⁶ Thúry kiskunhalasi működéséről bővebben ld. Szabó Miklósné, Kiskunhalas és a főgimnázium a századfordulón. *Halasi Téka* 6 (1987) 3–10.

1 Vámbéry, Kuun Géza és Kunos Igánc ajánlására, 1903-tól a Magyar Tudomá-
 2 nyos Akadémia levelező tagja lett.⁷ Miután Vámbéry Ármin 1905-ben nyuga-
 3 lomba vonult egyetemi állásából, Goldziher Ignác, a sémi filológiai tanszék
 4 vezetője és Szinnyei József, az ural-altáji összehasonlító nyelvészet tanára a
 5 Budapesti Egyetemre hívták, hogy töltsse be az üresen maradt állást. Mielőtt
 6 azonban elfoglalhatta volna katedráját, május 22-én Szabadkán belehalt gyö-
 7 morbetegségébe.⁸

8 Thúry József életéről és munkásságáról a teljesség igényével mind ez idáig
 9 igen kevés munkában emlékeztek meg a halála óta eltelt több mint 100 évben.
 10 Elsőként Németh Gyula tartott róla előadást a Magyar Tudományos Akadé-
 11 mián 1934-ben, melynek szövege még ugyanabban az évben meg is jelent az
 12 *Akadémiai Értekezések* sorozatban. A munka sok maradandó megállapítást tar-
 13 talmaz Thúryval kapcsolatban. Ezek közül most külön kiemelném, hogy első-
 14 ként végezte el a tudós előd munkásságának periodizációját. Négy jól elhatárol-
 15 ható szakaszra, illetve témakörre osztotta Thúry pályáját: az 1880-as években
 16 elsősorban a török–magyar nyelvrokonsággal foglalkozott, az 1880-as évek
 17 végén és a 1890-es évek elején főként török történetírók munkáit fordította
 18 magyarra, a millennium közeledtével érdeklődése a magyar őstörténet felé for-
 19 dult, 1900 után pedig szinte csak török nyelv- és irodalomtörténettel foglalko-
 20 zott.⁹ Figyelemre méltó momentum, hogy az általános tudós magatartástól
 21 eltérően Thúry később nemigen tért vissza egy-egy korábban kutatott témájá-
 22 hoz, váltásai szinte mindig elvágólagosak és véglegesek. A tanulmányban
 23 Németh nem próbál választ adni erre az igen érdekes kérdésre, így ennek
 24 megfejtése mindmáig várat magára.

25 A másik Thúryról szóló megemlékezés Vásáry István nevéhez fűződik. Ez
 26 a munka 1987-ben jelent meg a *Halasi Téka* című periodikumban. Utóbbi cikk
 27 egyik nagy erénye, hogy szerzője egyúttal összeállította Thúry József nyomta-
 28 tásban megjelent műveinek bibliográfiáját, valamint közli a Thúry-hagyaték
 29 fellelhető tételeit. Mindkét munka átfogó képet ad a kutató életútjáról és ki-
 30 emelkedő eredményeit is jól láttatják. Mindezek ellenére természetesen még
 31 bőven akad megoldatlan kérdés a szerző életével és munkásságával kapcsolat-
 32 ban. Ilyen például, hogy miért nem adta ki Thúry a kéziratban elkészült és po-
 33 zítív értékeléseket kapó török–magyar összehasonlító szótárát, vagy a fentebb
 34 már említett kérdés, hogy korábban kutatott témáihoz miért nyúlt hozzá ké-
 35 sőbb oly ritkán. Ezek és az ezekhez hasonló kulcsfontosságú részletek mellett
 36 úgy vélem, a kutatásnak a továbbiakban két nagy feladata van: az egyik, hogy
 37 Thúry helyét minél pontosabban meghatározza a magyar és nemzetközi turko-
 38 lógia történetében; a másik pedig, hogy a mainál plasztikusabb képet próbáljon

⁷ Akadémiai székfoglalóját 1903. október 5-én tartotta meg *Török nyelvemlékek a XIV. szá-
 zad végéig* címmel (Németh, *i. m.*, 23.).

⁸ Németh, *i. m.*, 5–6; Vásáry, *i. m.*, 12–13.

⁹ Németh, *i. m.*, 12.

1 meg Thúry József személyéről festeni. Ahhoz, hogy ezeket a feladatokat siker-
2 rel el lehessen végezni, a Thúrytól fennmaradt személyes dokumentumokat –
3 leveleket, feljegyzéseket stb. – kell feldolgozni. Az alábbiakban ezekről az
4 anyagokról ejtek néhány szót.

5 Mai tudásunk szerint a Thúry Józsefhez köthető levéltári dokumentumokat
6 két közgyűjteményben őrzik: az MTA kéziratárában, illetve a kiskunhalasi
7 Thorma János Múzeumban.¹⁰ Az MTA kéziratárában fellelhető anyagok kö-
8 zül különös érdeklődésre tarthat számot a tudós levelezésének ott található
9 része. Ez az anyag összesen csaknem 200 levelet tartalmaz, melyek megoszlá-
10 sa igen egyenlőtlen. A teljes anyagban alig egy tucat olyan levél található,
11 amelyet Thúry írt,¹¹ a többi neki küldték. Ezen aránytalanság magyarázata
12 igen nehéz feladatnak ígérkezik, ugyanis az MTA kéziratárának cédulakataló-
13 gusában egy levél mind a feladó, mind a címzett neve alatt szerepel, így az a
14 korábbi reményem, hogy a levelezőpartnerek hagyatékának átvizsgálása után
15 rábukkanhatok a Thúry által írott levelekre, a katalógus áttekintése után hiába-
16 valónak bizonyult. Ez az aránytalanság természetesen azt is jelzi, hogy más
17 kortárs tudósokkal, így például Stein Auréllal szemben Thúry nemigen készí-
18 tett indigós másolatot a leveleiről, vagy nemigen maradtak fenn saját levelei-
19 nek piszkozatai. A levelező partnerek névsora arra utal, hogy a fiatalon elhunyt
20 kutató a korabeli magyar szellemi élet színe-javával kapcsolatban állt. Olyan
21 személyek neve bukkan itt elő, mint Herman Ottó polihistoré, Gyulai Pál iro-
22 dalomtörténészé, Hauszmann Alajos építészé, Szinnyi József nyelvészé, és
23 még hosszan lehetne folytatni. Számunkra talán még érdekesebbek lehetnek
24 azok a levelek, amelyeket más keletkutatóktól kapott Thúry. Itt három sze-
25 mélyre hívnám fel a figyelmet: Goldziher Ignácra (3 levél), Vámbéry Árminra
26 (24 levél) és Kuun Gézára (38 levél). A Vámbérytól és Kuuntól kapott levelek
27 számukban és jelentőségükben is kiemelkednek a hagyatékból. A Thúryhoz
28 írott levelek több tucat ember tollából származnak, s ezen leveleknek több
29 mint egyharmadát (62) e két személy írta. Úgy vélem, már a pusztán számok is
30 jól mutatják, milyen szoros és intenzív kapcsolat állt fenn Thúry és az említett

¹⁰ Érdekes kérdéseket vet fel, hogy Németh 1934-es tanulmányában idéz egy részletet Thúry egyik szüleinek szóló leveléből, melynek dátumaként 1884. június 20-át jelöli meg (Németh, *i. m.*, 5.). Azonban ennek a levélnek semmi nyoma sem az MTA kéziratárának általam is átvizsgált cédulakatalógusában, sem a Vásáry István által közölt, a kiskunhalasi Thorma János Múzeumban található Thúry-dokumentumok között. Kérdéses, hogy Németh hol találta ezt a levelet, illetve, hogy azóta hová kerülhetett.

¹¹ A Thúry által írt levelek három embernek szólnak: Herman Ottónak (Ms 280/199–200.), Simai Ödönnek (Ms 397/27.) és Szilády Áronnak (Ms 4452/63–65.). A Vásáry István által közölt listában a nyilvántartási számok sajnálatos módon elcsúsztak. Az általa közölt listában még szerepel három levél, melyeket Thúry Munkácsi Bernátnak írt volna (Ms 4452/66–67.). Az említett jelzetszám alatt azonban özvegy Thúry Józsefné két levele szerepel, melyeket Szilády Áronnak írt 1906 után. A cédulakatalógusban nem találni olyan levelet, melyet Thúry Munkácsinak írt volna, viszont van három olyan levél, amelyet Munkácsitól kapott és a fent említett listából kimaradt.

1 két keletkutató között. Itt jegyezném meg, hogy Vámbéryhez fűződő kapcsola-
 2 tának vizsgálata mellett szeretném a későbbiekben feltárni gróf Kuun Gézához
 3 fűződő viszonyának részleteit is. Thúry személyes levelezésén kívül még két,
 4 halála után született, Thúrynétől származó levél található az anyagban, melyet
 5 Szilády Áronnak, a neves irodalomtörténész–orientalistának írt. A kézirat-
 6 tári anyagban ezen kívül még néhány nyelvtudományi vonatkozású kézirat,
 7 illetve a kiadatlanul maradt magyar–török összehasonlító szótár kézírásos pél-
 8 dánya található meg, továbbá magánjellegű feljegyzések, jegyzetek.¹²

9 A kiskunhalasi Thorma János Múzeumban található anyag elsősorban jegy-
 10 zeteket, vázlatokat, kéziratokat, illetve személyes iratokat tartalmaz. Ide sorol-
 11 hatjuk a *Toll-nyomok* címet viselő naplószerű jegyzeteket tartalmazó kéziratot,
 12 illetve az *Elmélkedés a tormáskolbász felett* címet viselő jegyzetet. Ezek mel-
 13 lett Thúry irodalmi zsengei is megtalálhatók a gyűjteményben, mint például
 14 egy vers, mely egy bizonyos Mari néni névnapja alkalmából született, illetve
 15 egy Szalay Zsigmondot – akinek kilétét mind ez idáig nem sikerült azonosítani
 16 – köszöntő verse.

17 A kutatás következő fázisában az imént felsorolt dokumentumok feldolgozá-
 18 sát végzem majd el. Reményeim szerint e munka során számos, máig tisztázatlan
 19 kérdésre kapok majd választ Thúry életével és munkásságával kapcsolatban.

20 A magyarországi levéltári anyagok feldolgozása után a következő feladat,
 21 úgy vélem, Thúry életének és munkásságának elhelyezése a 19. század másod-
 22 dik felében fellendülő és intézményesülő magyar és nemzetközi keletkutatáson
 23 belül. Egy ezzel kapcsolatos igen izgalmas és eddig kimerítően nem tárgyalt
 24 kérdés, hogy milyen viszony állt fenn a szárnyait bontogató magyar orientalisz-
 25 tika képviselői és a törökországi – elsősorban isztambuli – 1848–1849-es mene-
 26 külték között. Thúry mesteréről, Vámbéry Árminról például köztudott, hogy
 27 első keleti útja során, amely 1857 és 1861 között zajlott le, igen szoros kapcsola-
 28 tot alakított ki az Isztambulban élő magyar emigránsokkal, s ahogy azt már
 29 említettem, ezeket a kapcsolatait később (legalábbis Szilágyi Dániel révén)
 30 Thúry érdekében is hasznosította. Úgy vélem, ennek a témának az alaposabb
 31 vizsgálata nagyban elősegítené, hogy pontosabb képet kapjunk arról, mennyi-
 32 ben és hogyan járult hozzá a jelentős számú isztambuli magyar emigráns-
 33 közösség keletkutatásunk 19. század második felében történő fellendüléséhez.
 34 S végül – de nem utolsósorban – mindezek után szükség van Thúry munkássá-
 35 gának mind teljesebb „átrostálására” a modern filológia és nyelvtudomány ered-
 36 ményeinek felhasználásával, ami lehetővé teszi az életmű maradandó értékei-
 37 nek rögzítését, továbbgondolását és Thúry tényleges jelentőségének megítélését.

¹² A cédulakatalógus átvizsgálása során két olyan tanulmány kéziratára bukkantam, amelyek nem szerepelnek a Vásáry István által közölt jegyzékben (Vásáry, *i.m.*, 24–26.), s amelyeknek jövőbeni feldolgozása érdekes eredményeket hozhat. Ezen tanulmányok „Orvostudomány” és „Csepelsziget nyelve” címen szerepelnek a katalógusban (nyilv. sz. Ms 189.).

FÜGGELÉK

1
2 *Vámbéry Ármin levele a nagykőrösi református gimnázium tanácsának*

3 (Lelőhely: Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, MS 4455/192.)

4
5 A nagykőrösi ref. gymnázium igen tisztelt tanácsának, Thury Jozsef ur évek
6 előtt a keleti nyelvekben, névszerint a török–tatár és perzsa nyelvben, egyik
7 legbuzgóbb és legtehetségesebb tanítványom. Elöttem mint olyan fiatal ember
8 ismerős, ki jellem szilárdság, lankadatlan szorgalom és sokoldalú alapos ismeretek
9 tekintetében ritkítja párját. Ő jelenleg a hazai tudományunk terén nagy
10 szolgálatot ígérő munkán dolgozik és bizvást remélem, hogy Thury Jozsef
11 neve nem sokára a tudományos irodalmunkban méltó hírnek fog örvendeni.

12 Budapest Szeptember 13. 1887.

13 Vámbéry Ármin

14 ny. r. tanár”